

**ПРЕСА РОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ПРО
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ В УКРАЇНІ
(1917 РІК)**

В історії кожного народу є періоди, всебічне вивчення яких залишиться актуальним завданням істориків назавжди. Таким є в історії не лише українців, а народів всього світу 1917 рік. Концепція Української революції та національно-визвольних змагань 1917-1920 років ще далека до повного завершення. Дотримуючись принципів об'єктивності та історизму, використовуючи порівняльний метод аналізу історико-політичних подій, необхідно неухильно розширювати коло джерел досліджуваного періоду.

Особливе значення має вивчення періодичної преси провідних політичних партій цього періоду, а саме: кадетів, есерів, соціал-демократів та більшовиків. Дослідження газет різних політичних сил дозволяє відновити справжню картину політичної боротьби, побачити весь багатомірний політичний процес, дослідити різноманітні засоби формування системи політичних та громадських цінностей. Порівняння різних підходів забезпечує більшу ступінь об'єктивності, дає можливість краще відчувати поліфонічність революційного 1917-го року.

Специфіка партійної періодичної преси як історичного джерела заключається в тому, що в ній знаходяться дві групи матеріалів: офіційні документи (рішення партійних з'їздів, конференцій, резолюції місцевих комітетів партії, звернення до народу і т. п.) і матеріали, які відображають суб'єктивну точку зору політиків, публіцистів, громадських діячів. Для дослідника, який вивчає боротьбу провідних політичних сил в революційну епоху, велике значення мають не лише конкретні факти, а і їх інтерпретація відомими політичними діячами. Це дає можливість історика глибше пізнати механізм взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів історичного процесу, висвітлити ті аспекти історії, які не знайшли відбитку в інших джерелах. Слід підкреслити, що газети, які функціонують в умовах гострої політичної боротьби і соціального протистояння, характеризує велика сила інтелектуальної напруги, рідкісний емоційний заряд, загострений політичний зір.

Оцінюючи пресу 1917 року як вид джерела, необхідно звернути увагу на структуру газети і склад матеріалу. Специфічним показником кожного видання являються постійні відділи, рубрики, "шапки", навко-

ло яких ґрунтується матеріал. Незалежно від політичного напрямку кожна газета включає в себе різні газетні жанри. Центральне місце займає передова стаття, яка розміщується на першій сторінці номера. Ці статті визначали політичну спрямованість видання, піднімали актуальні проблеми даного періоду. В них виявлялось намагання редакції визначити своє відношення до бурхливо розвиваючих подій, підкреслити громадську значимість якихось конкретних політичних заходів.

На першій і другій сторінці всіх партійних газет розміщувались документальні матеріали. В 1917 році проходили з'їзди і конференції всіх політичних партій, рішення яких в скороченому обсязі друкували центральні періодичні видання партій. До документальних матеріалів слід також віднести резолюції місцевих партійних комітетів, військових зв'язків, колективів робітників, селян, військових.

Велику інформативно-аналітичну цінність мають авторські статті. Вони, як правило, присвячені аналізу конкретної політичної або військової події, осмисленню її в контексті політичної боротьби. Серед газетних матеріалів значне місце займають листи і кореспонденції. По них можна визначити зв'язок друкованого органу з тим чи іншим регіоном країни, політичні симпатії дописувачів, настрої в різних класах суспільства. Певну джерелознавчу цінність можуть мати об'яви в газетах, хроніка тощо. Ці матеріали дозволяють досліднику оволодіти допоміжним матеріалом із внутрішньопартійного життя, визначити пріоритети редакції, прослідкувати шляхи реалізації основних функцій друкованого органу.

Крім загальних рис, газети різних партій мали свої особливості, які роблять характерною їх політичну фізіономію. Після Лютневої демократичної революції основні політичні сили і їх преса, згідно з термінологією даного періоду, мали буржуазно-ліберальне або соціалістичне забарвлення, Флагманом буржуазно-ліберальної преси була газета кадетів "Речь". Центральними органами всеросійських партій соціал-демократів та есерів були газети "Единство", "Рабочая газета", "Дело народа". Найпоширенішими в Україні більшовицькими газетами були "Правда" і "Солдатская правда". Саме ця група газет приділяла найбільше уваги українському питанню і виступає цінним джерелом з історії революції в Україні. На сторінках цих газет ми знаходимо авторів з Києва, Одеси, Миколаєва, Херсона, Катеринослава, з Південно-Західного та Румунського фронтів, які були розташовані на території України. Про поширення центральних російських газет в Україні свідчать виявлені нами численні документи Державного архіву Російської федерації, Російського державного військово-історичного архіву, Центрального державного архіву громадських об'єднань України та інші ¹.

Конкретизуючи проблему джерелознавчої цінності загальноросійської преси з українського питання в 1917 році, розпочнемо з аналізу газети "Речь". Центральний орган конституційних демократів почав видаватися в 1906 році як "орган партії та її політичних однодумців"². Фактичними редакторами газетами були партії П. М. Мілюкова та член центрального комітету партії І. В. Гессен. В. 1917 році обов'язки редактора газети виконував І. І. Іванов, про що офіційно повідомлялося в газеті. Серед активних співробітників і публіцистів "Речи" були М. М. Винавер, Є. Дмитрієв, М. Кареев, О. Ростиславов та ін. Основними рубриками газети були "Від Тимчасового уряду", "Відомості за день", "Війна", "Преса", "Армія і новий лад", "По Росії" та інше.

П. Мілюков, який очолив міністерство іноземних справ, пропагував через газету "Речь" зовнішньополітичний курс Тимчасового уряду, стерженем якого було продовження війни до переможного кінця. Враховуючи те, що розвиток національно-політичного руху в Україні може зашкодити реалізації військово-політичної програми, "Речь" наголошувала на необхідності "готувати не атмосферу поразки, а атмосферу перемоги"³.

Систематично приділяючи увагу українському питанню, кадетська преса тенденційно висвітлювала процес національно-визвольного руху в Україні. В замітці від 8 квітня, яка називалася "Плани українців", "Речь" з обуренням коментувала факти створення в Україні єдиних військових організацій, що об'єднували солдат і офіцерів українського походження⁴. Нерідко в кадетських газетах позиція українських партій ототожнювалась з позицією більшовицької партії. "Хіба ми можемо чекати, склавши руки, — запитував тижневик кадетів "Русская свобода", — коли більшовики націоналізму — "самостійники" — ведуть жорстоке переслідування росіян, коли йде руйнівна робота з боку Української Ради"⁵.

Значна кількість матеріалів газети "Речь" була присвячена збройним силам, що знаходились в Україні. Однак аналізуючи ці матеріали, слід враховувати той факт, що кадетська преса займала охоронні позиції в цей період і нерідко бажане видавала за дійсне. Так, оцінюючи стан особового складу Чорноморського флоту, "Речь" констатувала піднесення бойового духу на суднах флоту⁶. Подаючи інформацію про черговий захід Союзу георгієвських кавалерів в Одесі, газета з підкресленням задоволенням повідомляла, що воно закінчилось "виразною демонстрацією довіри Тимчасового уряду"⁷. В даному випадку це джерело слід порівняти з телеграмами і донесеннями, які йшли в Петроград з України. Так, головнокомандуючий Південно-Західним фронтом О. Брусілов телеграфував у травні 1917 року

Петроград про "шкідливу антимілітаристську агітацію", яка приносить свої плоди⁸. А в донесенні командуючого Чорноморським флотом О. Колчака від 12 травня йшлося про падіння "дисципліни і порядку на флоті"⁹. Таким чином, дослідник, порівнюючи різні типи джерел, може встановити реальний стан речей і чіткіше визначити політичну функцію друкованого органу.

Газета "Речь" дає можливість вияснити відношення кадетів та їх однодумців щодо політики Центральної Ради. Так, стосовно ухвалення 1 Універсалу кадетська преса зайняла великодержавну, шовіністичну позицію. 14 червня в передовій статті газети "Речь" про I Універсал було сказано, що це "ще одна ланка німецького плану розвалу Росії". При цьому центральний орган конституційних демократів із прямим залученням писав: "Треба визнати, що українці ведуть погані жарту з Росією"¹⁰. Подібна позиція кадетів стала, як відомо, однією з основних причин розвитку урядової коаліції і виходу кадетів зі складу Тимчасового уряду. Особливу увагу газета "Речь" приділяла військовим проблемам, в тому числі українському національно-визвольному руху в армії і на флоті. Керівництво кадетської партії так було стурбоване українським національно-визвольним рухом, що 27 липня прийняло рішення "створити комісію при ЦК в українських справах"¹¹.

Восени 1917 року газета "Речь" посилює увагу до подій в Україні. Статті під заголовками "Українські справи", "Українські труднощі", "Плани українців" отримують постійну прописку на шпальтах газети. Критикуючи військову політику Центральної Ради, флагман кадетської преси зауважував: "Наміри створити українські полки під час війни, не рахуючись ні з чим, вже дає свої сумні наслідки. Криваві сутички між солдатами українського полку і кірасирами є багато значущим симптомом ... це зіткнення зв'язане із суперечностями в армії, які створюються виділенням українців з загальнодержавних військових частин"¹². "Речь" опублікувала також матеріали, де стверджувалось, що "Чорноморський флот був і залишиться вірним Тимчасовому уряду -єдиній верховній владі в Росії"¹³. Появляються статті і замітки під назвами "Анархія", "Брат на брата", "Підбурювання у військах", в яких приводяться приклади "розкладу" в армії і на флоті, в тому числі створення українізованих військових частин. Аналізуючи події на Південно-Західному фронті, "Речь" публікує наказ головнокомандуючого фронтом зі словами "Єдності" во ім'я "спасіння Батьківщини"¹⁴.

Своєрідну позицію зайняла газета "Речь" перед жовтневим збройним повстанням у Петрограді. Вона посилює критику своїх політичних противників, зокрема провідних лідерів України. Ототожнюючи

більшовиків з діячами Центральної Ради, "Речь" писала: "Невже уряд не прийме **найбільш рішучих заходів** (виділено мною — Ю. С.) проти українського більшовизму? М. С. Грушевському потрібно було б бути в даний момент не в Росії, а в Австрії"¹⁵. В кадетських колах враховувалась і та обставина, що керівники Центральної Ради, виходячи з етнічної спорідненості кубанських козаків і українців, будуть шукати шляхи для зміцнення зв'язків з лідерами Кубанської Ради. Тому слід проаналізувати матеріали газети "Речь", в яких штучно протиставляються інтереси Кубані і України. Прикладом може бути стаття "Діяльність кубанської ради", в якій, зокрема, говориться: "В той час, як перша, (Центральна Рада — Ю. С.), керована Винни-ченком і Грушевським, робить все, що може, на шкodu Росії, кубанська рада чесно і розумно піклується про інтереси всієї Росії"¹⁶.

Оцінюючи спроби штучного пониження ролі національно-творчого руху, М. Грушевський в цей час писав, що російські газети намагаються "все ще представити український рух не загальнонародним, а гуртовим, інтелігентським. Засліплені своїм класовим або національним егоїзмом, вони силкуються підтримати зневажливе ставлення до свого руху"¹⁷.

Напередодні жовтневого перевороту кадетська преса до об'єкту своєї критики долучає і Тимчасовий уряд. Але така позиція не врятувала її з приходом більшовиків до влади. Із газет провідних політичних партій була закрита газета "Речь". Її останній номер вийшов 26 жовтня 1917 року.

Тепер перейдемо до розгляду періодичної преси соціалістів. Преса партій соціалістичної орієнтації: соціал-демократів меншовиків, соціалістів-революціонерів та близьких до них політичних течій — одержала значний розвиток після Лютневої революції. Серед центральних загальноросійських газет, що широко поширювались в Україні, найбільший інтерес викликають: "Дело народа", "Воля народа", "Рабочая газета" і "Единство".

Друкований орган ЦК партії есерів — газета "Дело народа" була найбільш авторитетною соціалістичною газетою. В її редакцію входили відомі есерівські лідери О. Гуковський, П. Сорокін, В. Чернов та ін. "Дело народа" була фактично провідною газетою партії, активно підтримуючи Тимчасовий уряд і займаючи центральну позицію. Основними рубриками газети були: "Із життя партії с.-р.", "По Росії", "Війна", "Армія Республіки", "Преса і життя" та ін. Редактором — видавцем С. Постніков.

Широко відомою газетою есерів, яка виражала позицію правого крила партії, була газета "Воля народа", що з'явилась у квітні 1917 року. В її виданні активну участь приймали О. Аргунов, В. Мі-

ролюбов, Є. Сталінський та інші. Вона мала не лише подібні до "Дела Народа" рубрики, а часто і спільних публіцистів, таких, як: В. Чернов, П. Сорокін та ін.

Соціал-демократи меншовики видавали з березня 1917 року "Рабочую газету". Видавцем газети був В. Крохмаль, активними співробітниками — Л. Аксельрод, П. Аксельрод, В. Дан, В. Засуліч, Л. Мартов, О. Потресов та ін. Основними рубриками газети були: "Із життя партії", "Професійний рух", "Із провінції", "Листи в редакцію" та ін.

Авторитетним органом соціалістичної преси була газета одного із піонерів соціалістичного руху в Російській імперії Г. Плеханова — "Единство". В ній активно співробітничали П. Дневницький, Л. Дейч, І. Алексинський, В. Ольчін та ін.

Аналіз соціалістичної преси слід проводити з урахуванням політичної позиції партії, її програмних документів, а також тактичних намірів в той чи інший період розвитку революції.

Через призму основного питання цього періоду соціалістична преса розглядала і суспільно-політичну ситуацію в Україні. Але досліднику, який вивчає це джерело, потрібно постійно враховувати генезу політичної позиції цих друкованих органів. Газета "Дело Народа" вже з перших номерів приділяла увагу українському питанню. Але з огляду на час в номерах переважають матеріали з військово-політичної ситуації в Україні. Аналізуючи ситуацію на Чорноморському флоті, "Дело Народа" констатувало, що "Чорноморський флот знаходиться в новій бойовій готовності і пильно слідкує за ворогом"¹⁸. Слід враховувати, що на відміну від соціал-демократичної преси, есерівська — значну увагу приділяла українському селянству¹⁹. Цікавими для дослідника можуть виявитися і матеріали "Дело Народа", де дається критика кадетських та прокадетських газет в Україні²⁰.

Аналіз публікацій газети "Воля Народа" та їх порівняння з матеріалами "Дело Народа" показує, що перша газета притримувалась дещо іншої лінії при оцінці ситуації в Україні. Стосовно Чорноморського флоту правоесерівська газета не обмежувалась конституцією його бойової готовності, а відкрито закликала до бойових дій. Так, в опублікованому "Вітанні делегатам Чорноморського флоту і сухопутних військ" говорилося: "Товарищі чорноморці! Ви сміливо і відкрито сказали правду.., що сидіти в окопах не можна, що треба йти вперед... тільки війною можна припинити війну"²¹.

Серед матеріалів газети "Единство" особливий інтерес мають статті Г. Плеханова "Війна і мир", "Хай живе автономна Україна", "Тимчасовий уряд і український рух"²². Лідер російського соціал-демократизму захищав право українського народу на право захисту. Але разом з тим підкреслював: "Ми, соціал-демократи, в переважній більшості своїй,

далеко не прибічники федералізму. Ми добре знаємо його недоліки" ²³. Великий інтерес викликають такі документи, опубліковані на сторінках газети, як листи і кореспонденції з України. Ми знаходимо авторів з Києва, Одеси, Миколаєва, Херсона, Катеринослава, з Південно-Західного та Румунського фронтів, Чорноморського флоту. Ці документи дозволяють досліднику визначити питому вагу активного прошарку населення України, який розділяв погляди правої соціал-демократії, підтримував лозунг "війна до переможного кінця" ²⁴.

"Рабочая газета" на відміну від інших соціалістичних газет вміщує багато матеріалів не лише про політичні та військові події в Україні, а і про настрої робітничого класу, професійний рух, контакти робітників і студентства Києва тощо ²⁵. На її шпальтах дослідник знайде інформацію про українську соціал-демократичну пресу, в тому числі в Петрограді, про мітинги робітників в Харкові, ліквідацію старої поліції в Одесі та ін. ²⁶.

3 літа 1917 року загальноросійська есерівська і більшовицька преса посилює увагу визвольному рухові в Україні. Звернення соціалістичної преси до українського питання стимулювалося безперервним ростом національно-творчого руху в Україні. Слід відзначити, що на відміну від кадетської преси есерівські газети починають публікувати позитивні матеріали про українізацію військових формувань. Типовою являється замітка, в якій говорилося, що "формування військових частин з українців, по суті, не вносить ніяких нововведень в той порядок, який фактично вже діє і нічим шкідливим для оперативних дій армії при наступі себе не проявило" ²⁷. Однак публікації подібного роду продовжувались недовго. Після того, коли Генеральний секретаріат України заявив 24 вересня про взяття на себе обов'язків управління краєм ²⁸, інтонації петроградської соціалістичної преси на адресу українських політиків стають більш суворими. Все частіше появляються статті, спрямовані проти створення українських військових формувань. "Дело Народа", наприклад, опублікувало матеріал під назвою "Націоналізація багнета", в якому робився висновок про те, що "формування національних частин ... шкідливі для справи піднесення боєздатності армії" ²⁹. Газета "Единство" теж стала публікувати статті, в яких говорилося про "жахливе ослаблення боєздатності армії" ³⁰.

На початку жовтня Тимчасовий уряд все частіше став проявляти роздратування діями Центральної Ради. Врешті-решт в Петроград був запрошений основний склад українського уряду "нібито для участі в конференції". В дійсності, на думку В. Винниченка, ставилася ціль "арештувати Генеральних Секретарів у Петрограді, а в Києві розігнати Центральну Раду" ³¹. Все частіше на сторінках проурядової соціалісти-

чної преси стали лунаати голоси про збереження єдиної державності³². Така позиція цього загону преси не мінялася до збройного повстання в Петрограді.

Встановлення більшовицької влади отримало однозначно негативну оцінку на сторінках загальноросійської соціалістичної преси. Прийнятий Рад наркомом Росії декрет про пресу, згідно з яким стали закриватися ворожі новій владі газети³³, викликав велике занепокоєння у есерів і меншовиків. На протязі ряду номерів більшовицький декрет піддавався різкій критиці газетами "Дело Народа", "Новая жизнь" та ін. Статті "Геть кадетів вільного слова", "Нові жандарми" та інші красномовно свідчили про відношення до декрету про пресу³⁴.

Окремо слід зупинитися на висвітленні війни між Рад наркомом і Центральною Радою. Статті під назвами "Міжусобна війна", "Війна з Україною", "Рада і більшовики" стали постійно з'являтися на сторінках демократичної преси. "Дело Народа" різко засудило відомий "Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради", назвавши його ультиматумом. "На думку більшовицьких дикторів, — писала газета, — вони мають право тримати свої війська і свою червону гвардію на Україні і в кожний момент проводити через територію республіки свої армії, які посилаються проти тих, кого вони вважають ворогами"³⁵. А меншовицький "Новий Луг", даючи політичну оцінку подіям, писав: "Війна з Радою означала б знову громадянську війну проти українського селянства та українських солдат"³⁶.

Центральний друкований орган есерів ввів спеціальну рубрику "Смольний і Рада", в якій з хронікальною послідовністю висвітлював розвиток взаємовідносин між Раднаркомом і Центральною Радою, антиукраїнські дії більшовицької влади. Матеріали цієї рубрики мають значну джерелознавчу цінність. Вони вміщують дані про арешт штабу української крайової Ради в Петрограді, про погром в петроградському комітеті українських соціалістів-революціонерів, про відмову Раднаркому українській фракції Центрального Виконавчого Комітету в запропонованому посередництві при переговорах РНК і Центральної Ради³⁷. Велика увага приділялась критиці дій більшовиків по відношенню до українських солдат Західного і Північного фронтів. 16 грудня газета опублікувала інформацію про арешт Української ради Західного фронту, а через день писала про переслідування українців в XII армії Північного фронту³⁸. Ця унікальна інформація відсутня в інших джерелах цього періоду.

Значне місце на сторінках есерівської та меншовицької преси відводилось матеріалам про становище на Чорноморському флоті. 21 грудня "Дело Народа" виступало з повідомленням, в якому гово-

рилося: "Командуючий Чорноморським флотом адмірал Немитц надіслав офіційну заяву генеральному секретарю про визнання ним Української республіки"³⁹. Однак подібну інформацію потрібно співставляти з іншими документами і дослідженнями. Насправді адмірал Немитц О. В. командував Чорноморським флотом з серпня до грудня 1917 року, після чого був відкликаний в Москву. А з 12 грудня на чолі флоту став адмірал Саблін М. П., з іменем якого зв'язана українізація флоту⁴⁰.

А коли більшовицький Раднаком Росії перейшов до агресивних військових дій проти Центральної Ради, російська соціалістична преса засудила "класове прикриття" цієї агресії. "Дело Народа" в статті "Політика Смольного" з іронією писала як Петроград організовує на Україні "священні дружини для боротьби з буржуазією, до якої він, звичайно, зачисляє і Центральну Раду"⁴¹.

Порівняльний аналіз загальноросійських соціалістичних газет і української преси, зокрема газети "Нова рада", що фактично була органом Центральної Ради, свідчить, що в листопаді-грудні вони мали спільну ідейно-політичну платформу стосовно оцінки політики Рад наркому Росії.

На завершення необхідно проаналізувати матеріали загальноросійської більшовицької преси. Вона викликає особливий інтерес у дослідника, оскільки більшовики вийшли переможцями в політичній боротьбі 1917 — початку 1918 років, а матеріали їх періодики розкривають форми і методи їх агітаційно-пропагандистської роботи.

Вже в перші дні після Лютневої революції було налагоджене видання центральних більшовицьких газет. 5 березня вийшов перший номер "Правди", в редакцію якої входили К Єремєєв, Л. Каменєв, В. Ленін. Останній фактично очолив редакцію газети. Найхарактернішими рубриками газети були: "Революційна армія", "Єднання солдат і робітників", "Серед солдат". 15 квітня почала видаватися газета "Солдатская правда". Її редактором був М. Подвойський, співробітниками — В. Невський, О. Ільїн-Женевський, М. Кадров та інші. Ці газети більшовиків мали найбільше розповсюдження в Україні, про що свідчать архівні документи⁴².

З перших днів революції більшовицькі газети зайняли лівий фланг багаточисельного загону періодичної преси і стали закликати до поглиблення революції, демократизації армії і флоту, активізації дій робітничого класу і спроторизованого селянства. Вже 7 березня "Правда" опублікувала відомий наказ № 1, який став фактором прискорення революціонізації мас, в першу чергу солдат і матросів⁴³. Слід враховувати, що більшовицькі газети в Україні постійно передруковували матеріали з провідної більшовицької газети "Правда".

Аналіз більшовицької періодики показує, що до жовтневого перевороту вона займала найбільш радикальну позицію і з національного питання. Слід позитивно оцінити в цей період ряд публіцистичних виступів В. Леніна, який зі сторінок газети "Правда" осудив антидемократичну позицію Тимчасового уряду щодо заборони II українського військового з'їзду⁴⁴. Статті В. Леніна "Україна", "Україна і поразка правлячих партій в Росії", опубліковані на сторінках "Правди", були присвячені критиці російських партій за їх недемократичне ставлення до вимог Центральної Ради⁴⁵. Однак, підтримуючи прагнення українського народу до самовизначення, більшовики не підтримували процес створення українізованих військових частин, про що свідчать інші джерела⁴⁶.

Після організації більшовиками липневого антиурядового виступу Тимчасовий уряд заборонив більшовицьку пресу. Однак в липні-серпні ЦК більшовиків швидко відновлює мережу своїх газет. Центральним партійним органом стає газета "Рабочий и солдат", а з 13 серпня — "Солдат"; пізніше під назвою "Рабочий путь" продовжується вихід газети "Правда".

Взявши курс на підготовку збройного повстання, центральна більшовицька преса посилює особливо увагу процесу революціонізації солдат і матросів, в тому числі на фронтах, розташованих в Україні. Матеріали газет "Рабочий и солдат" ("Солдат"), "Рабочий путь" цього періоду наповнені листами і кореспонденціями солдат і матросів з України, симпатизуючим більшовицькій партії⁴⁷. Центральний орган більшовиків публікує резолюцію делегатських зборів військових моряків транспортної флотилії Чорноморського флоту з вимогою ліквідувати Союз георгієвських кавалерів, який був проти поглиблення революції⁴⁸.

Більшовицька преса брала активну участь у викритті закону генерала Корнілова. Газети наповнені різного роду публікаціями з вимогами "арештувати весь контрреволюційний склад в військових частинах"⁴⁹. При цьому велика увага приділялась вимогам відсторонити реакційних генералів від проведення слідства в справі корніловців на Південно-Західному фронті⁵⁰.

В цей період центральні більшовицькі газети посилили роботу по інтернаціональному вихованню солдат і матросів в Україні. Газета "Солдат" друкує матеріали, які розкривають методи друкованої пропаганди більшовиків по "інтернаціоналізації багнета", "класової єдності пригноблених мас"⁵¹.

Намагаючись забезпечити більший вплив на українських солдат, більшовицькі газети друкують спеціальні звернення до них українською мовою. Так, в номері від 10 вересня було опубліковано звернен-

ня "Солдати -українці", в якому говорилося про тяжке становище народних мас в Україні. Після співчуття йшов заклик до кожного солдата-українця підписатися на газету "Солдат"⁵². Газета "Рабочий путь" ("Правда") теж публікувала матеріали зі співчуттям до національних прав українців⁵³.

Після перемоги збройного повстання тональність більшовицької преси щодо українських проблем міняється, а із створенням більшовицького уряду в Україні починається кампанія по дискредитації діяльності Центральної Ради. 7 грудня верховний головнокомандуючий військами Росії М. Криленко видав наказ по арміям про припинення українзації військових частин⁵⁴. В газетах "Правда" і "Солдатская правда" була введена постійна рубрика "Українська Рада і контрреволюція", в якій систематично публікувались матеріали, направлені проти політики українського уряду. Центральна Рада і її Генеральний Секретаріат звинувачувались в дезорганізації армії, зв'язках з міжнародним імперіалізмом, звірствах по відношенню до власного народу. Про основні напрямки критики говорять самі назви статей і заміток: "Рада і фронт", "Рада і земля", "Ростов і Київ", "Центральна рада веде переговори за спиною народу", "Звірства буржуазної Ради" та ін. Ці матеріали внесли значну лепту в підрив авторитету Центральної Ради серед власного народу, в переході значної частини населення під прапори більшовицької партії. Порівняльний аналіз цих матеріалів з документами Центральної Ради та працями її лідерів дасть можливість досліднику об'єктивно відтворити картину політичної боротьби, уясни-ти причини падіння Центральної Ради.

Лише комплексне вивчення провідних політичних газет цього періоду, що відбивають весь спектр політичних сил дозволить значною мірою поповнити джерелознавчу базу історії України В 1917 році.

Примітки:

1. Державний архів Російської федерації. — Ф. 523. — Оп. 3. — Спр. 20. — Л. 5-6; Російський державний військово-історичний архів. — Ф. 2015. — Оп. 1. — Спр. 39. — Л. 23-24; Центральный державный архив громадських об'єднань України. — Ф. 57. — Оп. 2. — Спр. 11. — Арк. 30, 34 та інші.
2. Мілюков П. Н. Воспоминания. — М., 1991. — С. 238.
3. "Речь", 1917, 9 березня (Датується за старим стилем).
4. "Речь", 1917, 8 квітня
5. "Русская свобода", 1917, № 10-11, 19-20.
6. "Речь", 1917, 2 травня.
7. "Речь" 1917, 28 квітня.
8. Революционное движение в России в мае-июне 1917 г., Июньская демонстрация. — М., 1959. — С. 333.

9. Там само. — С. 334.
10. "Речь", 1917, 14 червня.
11. Державний архів Російської Федерації. — Ф. 523. — Оп. 2. — Спр. 22. — Арк. 11.
12. "Речь", 1917, 8 серпня.
13. "Речь", 1917, 3 вересня.
14. "Речь", 1917, 10 жовтня.
15. "Речь", 1917, 18 жовтня.
16. "Речь", 1917, 19 жовтня.
17. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. — К., 1991. — С. 15.
18. "Дело Народа", 1917, 18 березня.
19. "Дело Народа", 1917, 22 березня.
20. "Дело Народа", 1917, 14 квітня.
21. "Воля Народа", 1917, 10 травня.
22. "Единство", 1917, 26 квітня.
23. "Единство", 1917, 2 червня.
24. "Единство", 1917, 16 червня та ін.
25. "Рабочая газета", 1917, 18 березня; 19 березня, 26 квітня та ін.
26. "Рабочая газета", 19 березня; 11 квітня та ін.
27. "Дело Народа", 1917, 4 липня.
28. Революционное движение в России в сентябре 1917 г. Общественно-политический кризис. — М., 1961. — С. 534-535.
29. "Дело Народа", 1917, 3 жовтня.
30. "Единство", 1917, 21 жовтня.
31. Винниченко В. Відродження нації. — Ч. II. — С. 59.
32. "Дело Народа", 1917, 15 жовтня.
33. Див.: Декрети Советской власти. — М., 1957. — Т. 1. — С. 24-25.
34. "Дело Народа", 1917, 28 жовтня; 30 жовтня та ін.
35. "Дело Народа", 1917, 7 грудня.
36. "Новий Луг", 1917, 13 грудня.
37. Див.: "Дело Народа", 1917, 9 грудня; 13 грудня; 15 грудня.
38. "Дело Народа", 1917, 16 грудня; 17 грудня.
39. "Дело Народа", 1917, 21 грудня.
40. Див.: Кравцевич В. Український державний флот. — К., 1992. — С. 119.
41. "Дело Народа", 1917, 29 грудня.
42. Російський центр зберігання і вивчення документів новітньої історії. — Ф. 464. — Оп. 1. — Спр. 18. — Л. 34-45; Там же. — Спр. 19. — Л. 1-3, 53 та ін.
43. "Правда", 1917, 7 березня.
44. "Правда", 1917, 2 червня.
45. "Правда", 1917, 15 червня; 17 червня.
46. КПРС в резолюціях та рішеннях з'їздів, конференцій та пленумів ЦК
47. Див.: "Рабочий и солдат", 1917, 30 липня та ін.
48. "Солдат", 1917, 23 вересня.
49. "Солдат", 1917, 29 вересня.
50. "Солдат", 1917, 6 вересня, 14 вересня.
51. "Солдат", 1917, 17, 20 серпня.

52. "Солдат", 1917, 10 вересня.

53. "Робочий путь", 1917, 6 вересня.

54. Див.: Октябрьская революція. Сб. док. — М., 1973. — С. 261.